

Н. А. Мисліцька

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського
e-mail: misliitskay@gmail.com**СТИЛЬОВИЙ ПІДХІД ЯК ВАЖЛИВА УМОВА ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПЕДАГОГА – МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ФІЗИКИ**

У статті докладно розкрито поняття стилю, когнітивного стилю та стилю мислення. Обґрунтовано, що ігнорування викладачем впливу пізнавальних стилів студентів під час організації навчально-пізнавальної діяльності суттєво знижує якість підготовки студентів, не дає можливості ефективно задіяти їх інтелектуальні ресурси. Виявлено, що розвиток мислення студентів залежить від індивідуальної траєкторії формування характеристик мислення. Але ступінь розвитку розглянутих характеристик тісно пов'язана з індивідуальним пізнавальним стилем конкретної особистості – як студент кодує отриману інформацію, як її переробляє, і який стиль постановки проблеми є у нього домінуючим. Проаналізовано особливості кодування інформації студентами лівопівкульного і правопівкульного типу мислення, розкрито специфіку стилів переробки інформації в контексті розвитку мислення. Запропоновано напрями діяльності викладача для реалізації стильового підходу в навчально-виховному процесі.

Ключові слова: мислення студента, стильовий підхід, стиль, індивідуальний пізнавальний стиль, стиль навчання, когнітивний стиль, стиль кодування інформації, функціональна асиметрія мозку.

Сучасний етап розвитку системи освіти України характеризується загальною демократизацією і гуманізацією навчання. Одним із важливих шляхів їх реалізації є індивідуалізація навчального процесу, яка пов'язана зі створенням умов для реалізації потреби особистості в пізнанні довкілля відповідно до домінуючої когнітивної стратегії. Важливою складовою когнітивної стратегії є когнітивний стиль, який традиційно розуміється як індивідуальна процесуальна характеристика когнітивної сфери особистості.

Когнітивні стилі студента проявляються в тому, як він сприймає, розуміє і пояснює те, що відбувається, як і які рішення він приймає в проблемних ситуаціях, ситуаціях невизначеності, а також в його пізнавальному відношенні до довкілля. Ігнорування впливу когнітивних стилів студентів на процес і результат навчальної діяльності суттєво знижує якість підготовки студентів, не сприятиме ефективному задіяню інтелектуальних ресурсів і можливостей у професійному становленні. Як свідчить досвід, в даний час викладачі вищих навчальних закладів практично не використовують у своїй професійній діяльності сучасні психологічні методики, що надають можливість виявити пізнавальні стилі студентів і, відповідно, не можуть допомогти студентам усвідомити свої когнітивні переваги у вивченні конкретних дисциплін, організації і проведенні самостійної роботи, виконанні курсових і дипломних робіт тощо.

Окрім цього, слід враховувати і те, що невідповідність індивідуальних пізнавальних стилів студентів та стилів навчання викладачів може породжувати у студентів емоційний дискомфорт у спілкуванні з педагогом, нерозуміння навчальної інформації, невпевненість в своїх діях, а найгірше – відбити бажання навчатись і самовдосконалюватись.

Метою статті є розгляд теоретичних аспектів стильового підходу до навчання студентів в умовах реалізації положень компетентісної підготовки фахівця.

Існують різні підходи науковців до тлумачення терміну «стиль». Зокрема, О.В. Лібін обґрунтовує стиль як «цілісну інваріантну психологічну структуру базових властивостей реагування, яка забезпечує схильність суб'єкта до тих чи інших способів пізнання» [3]. М.О. Холодна використовує поняття «стиль» виключно в рамках «стилю пізнання» і визначає його як «такий, що має відношення до відображення дійсності в індивідуальній свідомості» [7, с.22].

Значного поширення набула концепція індивідуального стилю діяльності В.С. Мерліна, С.О. Клімова та їх співробітників, де стиль розуміється як «стійка система способів дій, яка зумовлена типологічними особливостями і формується у людини, яка прагне до найкращого виконання даної діяльності».

Г. Оллпорт у дослідженні особистості вводить власне поняття стилю як «специфічної індивідуалізованої манери виконання будь-якої високо інтегрованої довільної діяльності». В першу чергу в стилі проявляються саме центральні, найбільш стійкі риси особистості. Однак, виявляється стиль в рамках діяльності, яка розуміється не як психологічна структура, а як сфера занять індивіда, зокрема його професія [5].

У дослідженні індивідуального пізнавального стилю студентів та особливостей його формування О.Г. Костенко характеризує стиль як «стійку цілісність індивідуально-своєрідних способів пізнання людиною довкілля, способів інтелектуальної самореалізації та комунікації з іншими суб'єктами пізнання» [1].

В енциклопедичних словниках зазвичай виділяються два досить протилежні тлумачення терміну «стиль»:

1) стиль як індивідуально-специфічний спосіб (манера, прийоми) поведінки та характеристика діяльності як процесу;

2) стиль як сукупність відмінних рис творчості певної особистості та характеристика діяльності як продукту.

Поняття «когнітивний стиль» характеризує індивідуальні відмінності у способі отримання, переробки і зберігання інформації. Робота інтелекту людини характеризується переважанням того чи іншого когнітивного стилю. Переважаючи когнітивні стилі є досить стійкими протягом життя особистості [7].

М.О. Холодна у своїх дослідженнях наводить такі характеристики когнітивного стилю [7, с.22]:

– когнітивний стиль є структурною характеристикою пізнавальної сфери, яка свідчить про особливості її організації і не має прямого відношення до особливостей її змісту;

– когнітивний стиль є індивідуальними способами отримання того чи іншого когнітивного продукту, тобто інструментальною характеристикою інтелектуальної діяльності, яка може бути протиставлена її продуктивній характеристиці;

– до когнітивного стилю не застосовуються оцінювальні судження, оскільки представники того чи іншого полюсу когнітивного стилю мають певні переваги в тих ситуаціях, де їх індивідуальні пізнавальні якості сприяють ефективній інтелектуальній адаптації;

– когнітивний стиль – це стійка характеристика суб'єкта, яка стабільно проявляється на різних рівнях інтелектуального функціонування і в різних ситуаціях;

– когнітивний стиль – це надання переваги певному способу інтелектуальної поведінки, іншими словами, йде мова про те, що суб'єкт може вибрати будь-який спосіб переробки інформації, але він не довільно або довільно надає перевагу будь-якому певному способу сприйняття і аналізу того, що відбувається, що найбільше відповідає його психологічним можливостям.

Для характеристики індивідуальних особливостей інтелектуальних процесів та відповідних способів діяльності для пізнання дійсності особистості М.О. Холодна вводить таке поняття як «персональний пізнавальний стиль», основними компонентами якого є стилі кодування інформації, стилі постановки і розв'язання проблем та епістемологічні стилі.

Стилі кодування інформації, які є суб'єктивними засобами, за допомогою яких в ментальному досвіді людини відтворюється довкілля [7, с.294].

М.О. Холодна виокремлює такі стилі кодування інформації:

- словесно-символічний спосіб, розглядаючи вербальну і символічну форми запису як природні і штучні мови;
- візуальний стиль (візуально-просторовий);
- предметно-практичний стиль;
- сенсорно-емоційний або чуттєво-сенсорний.

Робота інтелекту характеризується переважанням того чи іншого способу кодування інформації. На цій основі формуються індивідуально-своєрідні стилі кодування інформації, що проявляється в специфічних формах креативності, різних темпах навчання залежно від змісту навчального матеріалу.

За традиційного навчання подання інформації зорієнтовано на словесно-символічний спосіб кодування інформації, що сприяє оптимальному навчанню не для всіх студентів. Значна частина студентів надає перевагу предметно-практичному або візуальному способу кодування і переробки інформації. Отже, традиційне навчання досить часто викликає «конфлікт стилів», тобто невідповідність пізнавального стилю студента (учня) різним аспектам методичної системи навчання.

На вибір пізнавального стилю впливає міжпівкульна асиметрія мозку. З нейропсихології відомо, що дві півкулі людського мозку працюють по-різному: ліва півкуля відповідає за логічні і лінгвістичні сторони розумових операцій, а права півкуля – за їх образність, цілісність і емоційність. Така функціональна асиметрія людського організму виявляється в різних формах поведінки, при цьому ті чи інші реакції поведінки можуть будуватися за правим або лівим типом. Отже, і людська свідомість використовує два механізми мислення: один з них дає можливість працювати з абстрактними поняттями, символами, текстами тощо. Цей механізм мислення зазвичай називають лівопівкульним, символічним, алгебраїчним або логічним. Вважається, що основна функція лівої півкулі – це свідомо довольна регуляція і дискретне перетворення інформації. Встановлено, що ліва півкуля відповідає за рекурсивне виділення локальних узагальнених ознак об'єкта, дискретні операції. Вона виділяє фігуру з фону і працює з інформацією в фокусі – центрі актуальної свідомості. Як наслідок, вона відповідальна за дискурсивне, понятійне мислення, прогнозування майбутніх подій, висування гіпотез. Ліва півкуля – «формальний логік», відчуває хибність висловлювання, орган рефлексії, свідомості і регуляції довольних дій та когнітивного навчання. У лівій півкулі зберігається дискретна модель світу, розбита на окремі елементи, що прокласифіковані і розкладені по полицях.

Права півкуля відповідальна за підсвідомі процеси, аналогову переробку інформації, мимовільну регуляцію поведінки. У правій півкулі відбуваються безперервні перетворення (типологічні, просторові тощо). Вона виробляє оцінку симетрії, структурованості, складності об'єкта, має справу не з фігурою, а з фоном, не з центром уваги, а з периферією. Тим самим вона забезпечує не концентрацію, а розподіл уваги. Права півкуля є хранителем безперервної картини світу, емоційної пам'яті (не пам'яті значення, а пам'яті контексту). Вона мислить інтуїтивно, чуттєво-образно, здійснюючи перевірку гіпотез [6]. Про функціональну асиметрію вчені наводять таку асоціацію: «правопівкульні люди за лісом не бачать окремих дерев, а лівопівкульні – за окремими деревами не бачать лісу».

До того ж, проведені дослідження свідчать, що мозок людини має унікальну здатність «бачити» об'єкт одночасно цілісним і по частинах, в один і той же час розчленувати і зібрати його; тобто він здатний одночасно аналізувати і синтезувати інформацію, що надходить, оперувати цілим і частиною [2, 4]. Аналіз і синтез – це два дуже важливі, постійно взаємодіючі розумові процеси в навчанні, спільний розвиток яких вимагає відповідного підкріплення за допомогою адекватних прийомів і методів навчання. До того ж слід врахувати, що процеси свідомості і підсвідомості в мозку людини протікають одночасно.

В процесі опрацювання студентом навчальної інформації відбувається її кодування, в основі якого покладений провідний тип сприйняття: візуальний і за допомогою уявних образів, аудіальний – за допомогою слуху або кінестетичний досвід – через дотик, нюх та інші чуттєві враження. Візуал найкраще сприймає інформацію у вигляді образів, для них зорові образи несуть більше інформації і краще

сприймаються. Аудіали краще сприймають інформацію на слух. Вони найчастіше звертаються до опису навколишнього світу через звуки. Їх домінує почуття – слух, тому вони мають, як правило, сильні комунікативні навички. Для аудіалів краще знати факти, їм ні до чого багато дрібниць, вони не мають потреби у плані, схемі, малюнку. Кінестетик більш яскраво сприймає відчуття, дотик, переживання. Йому необхідно відчуті і пропустити інформацію через емоції. Цю особливість необхідно використовувати. Для цих людей в першу чергу важливий чуттєвий досвід, емоційне підкріплення. Кінестетик швидко втрачає нитку розмови, якщо говорять занадто швидко. Дискрети (дигітальне сприйняття) інформацію сприймають через цифри, логічне осмислення, чіткі доведення. Людині з дигітальним типом мислення характерні такі якості, як раціональність, схильність до логіки та аналізу, неординарність мислення. Дигітал керується лише фактами і логічними висновками. Йому ближче не зорові або слухові образи, а мова цифр, знаків і символів. У навколишніх речах він найбільше цінує їх функціональність. Нерідко дигітали закриті від інших і перебувають в особливому, ними ж створеному світі, занурюючись в обдумування своїх думок і ідей. Такі люди ведуть розмірений спосіб життя, не виносять поспіх і різкі рухи, їм до вподоби, щоб все було чітко, логічно, без зайвих деталей.

Сучасні студенти, які є представниками інформаційного суспільства, як правило, оперують не стільки логічними вербальними конструкціями, скільки асоціативними комплексами образів, тобто їх мислення переважно візуалізовано і схематичне. Вони більш сприймають «щільно упаковану інформацію» – таку форму подання, де в мінімальну кількість знаків укладено максимальний обсяг її суті. Фактично мова йде про схеми різного виду, які вимагають мінімум уваги, але несуть великий обсяг інформації. Графічна форма схем дає можливість не лише мобілізувати візуальне сприйняття, а й наочно продемонструвати причинно-наслідкові та смислові зв'язки, що важливо для ефективного розвитку мислення студентів. Різноманітність форм пропонованого схематичного подання навчальної інформації не притуляє увагу, а, навпаки, сприяє фіксації в пам'яті навчального матеріалу. Такий спосіб систематизації та візуального відображення навчальної інформації ґрунтується на виявленні суттєвих зв'язків між елементами знання і аналітико-синтетичною діяльністю в процесі переведення вербальної інформації в невербальну (образну), синтезуванні цілісної системи елементів знань. Слід особливо підкреслити, що однією з переваг є можливість залучення до їх конструювання і декодування студентів з різними стилями переробки навчальної інформації: вербально-логічним («лівопівкульний тип») і зорово-просторовим («правопівкульний тип») в процесі їх методичної підготовки.

Суб'єкт може вибрати будь-який спосіб переробки інформації, але він вибирає (мимоволі або довольно) певний спосіб сприйняття та аналізу того, що відбувається. До того ж цей спосіб найбільшою мірою відповідає його психологічним можливостям.

Дослідження психологів свідчать, що різні особистості в одному і тому ж проблемному полі бачать різні проблеми, визначають їх в різних термінах і змістовому контексті та використовують різні методи їх розв'язання. Тому для характеристики способів виявлення і формулювання проблемної ситуації і пошуку засобів їх розв'язання вводять поняття «стиль постановки і розв'язання проблем» або «стиль мислення».

Для характеристики індивідуально-своєрідних форм пізнавального відношення особистості до довкілля і самої себе як суб'єкта пізнавальної діяльності користуються поняттями епістемологічного стилю (стиль пізнавального відношення до світу).

Кожен студент мислить в межах сформованого у нього стилю, якому притаманний механізм самозбереження, завдяки якому будь-який успіх закріплює звичну стратегію, навички та схеми мислення і підтверджує їх цінність. Але слід пам'ятати про безпеку, яка полягає в наданні абсолютної переваги будь-якому одному стилю мислення: дана стратегія неминує зумовлює ігнорування інших стилів, що може призвести до негативного ставлення до студентів, які

мислять інакше. До того ж, сильні сторони стилю мислення, притаманні даному студенту, можуть стати перешкодою на шляху розв'язання ним нових проблем, оскільки кожен стиль має позитивні якості і виявляється максимально ефективним лише в певних ситуаціях.

Отже можна стверджувати, що викладачеві вищого навчального закладу важливо в освітньому процесі здійснювати організацію взаємодоповнення дуальних якостей і здібностей, що лежать в основі індивідуальних пізнавальних стилів студентів, для розширення сукупності засобів і способів ефективної професійної підготовки.

Враховуючи вище описане, слід відзначити, що особистісно-орієнтований і діяльнісний підходи до методичної підготовки студентів повинні полягати не лише у створенні нових форм і методів роботи зі студентами, а також в оптимізації вже наявних методик, технологій, методів, засобів та форм роботи на користь студента з метою створення йому сприятливих умов для повноцінної реалізації когнітивних стилів, інших властивостей, задатків, можливостей в конкретних навчальних ситуаціях.

Провідними напрямками діяльності для реалізації стильового підходу ми виділяємо наступні:

- виявлення індивідуальних стилів пізнавальної діяльності студента та створення відповідного банку результатів досліджень і використання цієї інформації викладачами під час навчання студентів, в першу чергу фаховим і методичним дисциплінам;
- врахування в роботі викладача сильних і слабких сторін пізнавальної діяльності студента;
- виділення пріоритетних напрямків в організації пізнавальної діяльності студентів;
- виявлення когнітивного стилю викладача з метою подальшої адаптації його до роботи в студентській групі, в цілому, і з кожним студентом, зокрема;
- рефлексія викладачем свого когнітивного стилю і його корекція у випадку конфлікту зі стилями, які домінують в студентській групі;
- диференційований підхід до організації навчальної діяльності студентів під час аудиторних занять і в самостійній діяльності, який базується на врахуванні когнітивних стилів студентів;
- визначення орієнтації методів, прийомів, форм роботи, засобів навчання, які використовує викладач у своїй діяльності та приведення їх у відповідність до когнітивних стилів студентів;
- надання переваги груповим формам роботи під час проведення практичних і лабораторних робіт, диференціюючи склад груп за домінуючими індивідуальними характеристиками: когнітивний стиль, функціональна асиметрія півкуль головного мозку, провідний тип сприйняття тощо;
- врахування стильового підходу під час організації самостійної діяльності студентів, диференціюючи види завдань;
- врахування стильового підходу під час оцінювання навчальних досягнень студентів.

До того ж реалізація стильового підходу до навчання студентів забезпечуватиме і формування недомінантних пізнавальних стилів. Зокрема, на лекціях з методики навчання фізики ми використовуємо і вербальне пояснення і роботу зі схемами та таблицями, а також обов'язково демонстраційний експеримент, залучаючи до його виконання на перших етапах студентів з предметно-практичним стилем. Під час практичних і лабораторних занять з методики навчання фізики, студенти кожної групи презентують результати своєї роботи, наводять звіти у різних форматах тощо і усі студенти мають можливість вислухати та взяти участь у обговоренні. Нами запропонована послідовність дій, які необхідно реалізувати з лабораторними установками і послідовність відображення первинного змісту, яка відповідає діям, у вигляді знакових моделей для груп студентів з різними стилями кодування інформації.

Для студентів з переважаючим предметно-практичним стилем кодування інформації пропонується наступна послідовність дій: спостереження за об'єктом → опис об'єкта → планування експерименту → реальне моделювання дослі-

джуваного процесу (явища) → вимірювання – фіксація результатів виміру → розрахунок → встановлення причинно-наслідкових зв'язків зміни величин (абдукція) → висунення гіпотези → підтвердження або спростування гіпотези → вербальний опис поняття → аналітичний опис поняття → формулювання наслідків.

Для студентів з переважаючим словесно-символічним і графічним стилем кодування інформації пропонується наступна послідовність дій: вербальний опис поняття → аналітичний опис поняття → опис об'єкта дослідження (лабораторної установки) → висунення гіпотези → реальне моделювання досліджуваного процесу (явища) → вимірювання → фіксація результатів вимірювання → розрахунок → встановлення причинно-наслідкових зв'язків зміни величин → співставлення результатів досліду з теоретичними положеннями → підтвердження або спростування гіпотези → формулювання наслідків.

Отже, враховуючи стиль пізнання студентів, особливості пізнавальної сфери їх особистості, провідний тип сприйняття інформації, функціональну асиметрію півкуль головного мозку ми реалізуємо психологічну складову особистісно-орієнтованого і діяльнісного підходів у підготовці майбутнього учителя фізики, уникаючи при цьому конфлікту пізнавальних стилів викладача і студентів, цим самим підвищуємо мотивацію до навчання, якість підготовки студентів тощо.

Список використаних джерел:

1. Костенко Е.Г. Формирование индивидуального познавательного стиля студентов в процессе учебно-исследовательской деятельности : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Костенко Елена Геннадиевна. – Кострома, 2015. – 177 с.
2. Леутин В.П. Функциональная симметрия мозга: мифы и действительность / В.П. Леутин, Е.И. Николаева. – СПб. : Речь, 2005. – 368 с
3. Либин А.В. Стилевые особенности познавательных процессов и учебная деятельность / А.В. Либин // Развитие и диагностика способностей. – М. : Наука. – 1991. – С.131-170.
4. Москвин В.А. Межполушарные асимметрии и индивидуальные различия человека / В.А. Москвин, Н.В. Москвина – М. : Смысл, 2011. – 480 с.
5. Олпорт Г. Становление личности : избранные труды / Г. Олпорт ; под общ. ред. Д.А. Леонтьева. – М. : Смысл, 2002. – 462 с.
6. Психология: учебник для гуманитарных вузов / под ред. В.Н. Дружинина. – СПб. : Питер, 2009. – 656 с.
7. Холодная М.А. Когнитивные стили о природе индивидуального ума: учебное пособие для студентов вузов, обучающихся по направлениям и специальностям психологии / М.А. Холодная – М. : Питер, 2004. – 384 с.

Н. А. Мыслицкая

*Винницкий государственный педагогический университет
им. М. Коцюбинского*

СТИЛЕВОЙ ПОДХОД КАК ВАЖНОЕ УСЛОВИЕ ФОРМИРОВАНИЯ КОМПЕТЕНТНОСТНОГО ПЕДАГОГА – БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ ФИЗИКИ

В статье подробно раскрыто понятие стиля, когнитивного стиля и стиля мышления. Обосновано, что игнорирование преподавателем влияния познавательных стилей студентов при организации учебно-познавательной деятельности существенно снижает качество подготовки студентов, не дает возможности эффективно задействовать их интеллектуальные ресурсы. Выявлено, что развитие мышления студентов зависит от индивидуальной траектории формирования характеристик мышления. Но степень развития рассматриваемых характеристик тесно связана с индивидуальным познавательным стилем конкретной личности – как студент кодирует полученную информацию, как ее перерабатывает, и какой стиль постановки проблемы у него доминирующим. Проанализированы особенности кодирования информации студентами левополушарного и правополушарного типа мышления, раскрыта специфика стилей переработки информации в контексте развития мышления. Предложены направления деятельности преподавателя для реализации стильового подхода в учебно-воспитательном процессе.

Ключевые слова: мышление студента, стильовой подход, стиль, индивидуальный познавательный стиль, стиль учения, когнитивный стиль, стиль кодирования информации, функциональная асимметрия мозга.

N. A. Mislitska

Vinnitsa Mikhaylo Kotsyubinsky State Pedagogical University

THE STYLE APPROACH AS AN IMPORTANT CONDITION FOR THE FORMATION OF TEACHER COMPETENCE – FUTURE TEACHERS OF PHYSICS

The article explained in detail the concept of style, cognitive style, and the style of thinking. It is proved that ignoring the teacher influence the cognitive styles of students in the organization of learning and cognitive activity significantly reduces the quality of training of students, makes it impossible to make effective use of their intellectual resources. It was revealed that the development of students' thinking depends on the individual characteristics of

the trajectory of formation of thinking. But the degree of development of the considered characteristics closely associated with individual cognitive style of a particular person – a student encodes the information as it processes, and what style of the problem in his dominant. The peculiarities of the students left hemisphere of encoding information and hemispheric type of thinking, disclosed the specifics of styles of information processing in the context of the development of thinking. The directions of activity of the teacher to implement stylistic approach in the educational process.

Key words: thinking of student, stylistic approach, style, individual cognitive style, learning styles, cognitive style, the style of coding information, functional asymmetry of the brain.

Отримано: 27.08.2016

УДК 378.016

Т. П. Поведа

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
e-mail: povedat@gmail.com

ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ЛЮДИНИ ВІД ТЕРОРИСТИЧНИХ ЗАГРОЗ НА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТТЯХ БЕЗПЕКОВОГО ЦИКЛУ В УНІВЕРСИТЕТІ

У статті розглянуто питання актуальності проведення занять з безпеки життєдіяльності у вищому навчальному закладі з проблеми захисту людини від терористичних загроз. Висвітлено поняття «тероризм» та виділено його основні складові, яке необхідно проаналізувати з студентами, наведено рекомендації та правила поведінки для людей, які можуть стати заручниками терористів. В умовах скорочення дисциплін безпекового циклу, вилучення «Цивільного захисту» з навчальних планів та стану загроз, від яких сьогодні потерпає Україна, саме дисципліна «Безпека життєдіяльності» має велику увагу зосередити на розгляді питань захисту від терористичних загроз і супутніх їм факторів, збереження життя і здоров'я людини у зоні використання зброї масового ураження.

Ключові слова: безпека життєдіяльності, тероризм, надзвичайна ситуація, заручник, натовп.

Діяльність терористів стала глобальною проблемою людства та України зокрема. З кожним днем на території всієї України спостерігається надзвичайне зростання загрози тероризму і диверсій. На Сході України понад два роки триває антитерористична операція (яка носить всі ознаки війни), загинули тисячі людей, величезна кількість поранених та постраждалих. За таких умов розуміння сутності та знання складових і основних правил захисту від різних проявів тероризму є важливою умовою безпеки та захисту людей. Сьогодні аналіз цієї проблеми є особливо актуальним на заняттях з безпеки життєдіяльності як для учнів середніх загальноосвітніх навчальних закладів, так і студентів вищих навчальних закладів всієї України. Програмою з безпеки життєдіяльності в університеті передбачено вивчення теми «Захист населення у надзвичайних ситуаціях». І хоча тема є досить обширною і охоплює багато питань, особливо увагу варто зосередити на актуальних сьогодні питаннях захисту людини від терористичних загроз. Зауважимо, що актуальність розгляду цих питань зростає в умовах глобального скорочення дисциплін безпекового циклу, вилучення з навчальних планів вищих навчальних закладів дисципліни «Цивільний захист», завданням якої було підготувати фахівця до дій у надзвичайних ситуаціях.

Визначення терміну «тероризм» питання проблемне, оскільки в наш час існує понад 100 визначень цього явища. Однак, жодне з них не підтримане міжнародною спільнотою як загальновизнане. У перекладі з латинської *terror* означає жах. Тероризм є формою злочину проти суспільної безпеки, що полягає в насильстві, політичному екстремізмі, застосуванні найжорстокіших методів насилля, включаючи фізичне знищення людей, для досягнення певних цілей. Звичайно, терористами стають ті, хто не згоден з державним устроєм і тоді вони ставлять під загрозу життя багатьох людей – заручників. Тероризм є злочин проти людства. Українські юристи його розглядають як злочинне діяння, як терористичні групи та як терористичні доктрини. обов'язковими елементами, які характеризують тероризм є наявність насильства (зазвичай збройного) або його загрози; заподіяння чи загроза заподіяння шкоди здоров'ю людини або матеріальних та моральних збитків; позбавлення або загроза позбавлення життя людей [1; 3; 4; 5].

У Законі України «Про боротьбу з тероризмом» (прийнятий у 2003 р., внесено зміни і доповнення у 2014 р.) термін «тероризм» наведено у такому значенні – суспільно
© Поведа Т. П., 2016

небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей [2].

Тероризм як засіб насильницького досягнення мети відомий здавна, ще з древнього світу. Історія знає багато прикладів терористичних злочинів: вбивство давньоримського диктатора Цезаря, президентів США Лінкольна та Кеннеді, прем'єр-міністра Індії Р. Ганді. Сьогодні тероризм набув міжнародного характеру, тобто такого, що порушує міжнародний правопорядок. Він був і є на озброєнні у різних релігійних сектах, таємних і кримінальних організаціях, масових народних рухів (в Росії XIX ст. організація «Народна воля», в Італії з кінця XX ст. «Червоні бригади»). Серед найвідоміших міжнародних терористичних організацій варто виокремити «Ірландську республіканську армію», «Аум-Сенріке», «Хамас – ісламський рух опору, а також «Аль-Каїду» і «Світовий фронт Джихаду», створені бен Ладеном. «Аль-Каїда» відома ще як Ісламська армія або Всесвітній ісламський фронт джихада проти євреїв та христососців, заснована у 1990 р. Ця організація надавала фінансову і військову допомогу всім, хто виступає за відновлення всесвітньої мусульманської держави. Тепер ця організація закликає вбивати у всьому світі євреїв, американців та їх союзників. На її рахунок вибухи у багатьох посольствах.

11 вересня 2001 р. світ був шокований терористичними актами в Нью-Йорку та Вашингтоні, скоєними посібниками Усама бен Ладена. Цього дня пілоти-смертники спрямували захоплені пасажирські літаки на башти-близнюки Всесвітнього торговельного центру, які були символом прогресу і могутності Америки, а також на Пентагон. У результаті загинуло близько 7 тис. людей, багато будинків було зруйновано, особливо престижний діловий район Нью-Йорка Манхеттен. За кілька тижнів американці почали отримувати листи, отруєні збудниками сибірки – страшною інфекційною хворобою. Тоді США охопила справжня панічна лихоманка. Після цього уряд почав уживати рішучіших заходів щодо знищення центрів світового тероризму.

Прикладом великомасштабних терористичних актів із застосуванням отруйних речовин є теракти, які вчинили члени релігійної організації «Аум-Сенріке» в Японії. Унаслідок застосування отруйної речовини типу «зарін» 27 червня